

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО
БУДІВНИЦТВА У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНИ
в 20 – 30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ**

Войналович Людмила Петрівна

аспірант, Житомирський державний університет імені Івана Франка

Ставши на шлях творення самостійної державності, Україна заявила про свою прихильність до ідей плюралістичної демократії та правової держави, приєдналась і бере участь в основоположних угодах з прав людини і громадянина, національних меншин. Її мета – змінити політичний склад українського суспільства із потенційного джерела міжетнічних протиріч і конфліктів на опору української державності, духовного відродження всіх етносів України [1, с.505]. Інтереси національних меншин у нашій державі захищені рядом правових принципів і процедур, законодавчими актами про громадянство, об'єднання громадян, законодавством про культуру, Законом України про мови тощо.

Українська держава взяла на себе зобов'язання захищати етнічну, культурну та мовну самобутність меншин, створювати умови для її заохочення. У цьому зв'язку вирішення цілого ряду стратегічних завдань передбачає Державна національна програма „Освіта“, яка в процесі свого обговорення покликала до життя розмаїття думок і поглядів. Зокрема, увагу як науковців, так і педагогів-практиків привернуло положення програми про необхідність формування мережі освітніх закладів для національних меншин у повній відповідності з національним складом населення регіонів [2, с.12]. Виходячи з цього, незмінний інтерес викликає **проблема** глибокого історико-педагогічного аналізу досвіду минулого, а саме – становлення та розвиток національної освіти в 20 – 30-ті роки ХХ століття.

До літературних джерел, з яких ми дізнаємося про загальні проблеми становлення і розвитку національної освіти 20 – 30-х років ХХ століття належать праці С. Постернака, М. Авдієнка, А. Машкіна, Я. Кацановата та інших. Ряд важливих питань тогочасної підготовки педагогічних кадрів взагалі, і для національних учбових закладів зокрема піднімаються в **сучасних дослідженнях**

Н. Дичек, В. Майбороди, В. Масненко І. Шарова та інших. Заслужують на увагу статті, підготовлені на широкій документальній базі, таких науковців як О. Гонтар, І. Іваненко і Б. Чирко, В. Майборода і С. Майборода, Г. Філіпчук та інші, в яких висвітлюються не лише позитивні сторони організації освітньої справи серед національних меншин, а й цілий ряд пов'язаних з нею негативних чинників.

На жаль, накопичений досвід з даної проблеми свідчить про те, що розв'язання зазначених стратегічних завдань все ще потребує серйозних і системних розвідок.

З огляду на це **метою** статті є аналіз становлення і розвитку освіти для національних меншин в історії вітчизняної педагогіки, визначення етапів її розвитку у полікультурному середовищі України в 20 – 30-х роках ХХ століття.

Політика українізації, яка активно проводилася в Україні в 20-ті роки, тісно пов'язувалася з роботою серед інших національних меншин. У травні 1921 р. Президія ВУЦВК прийняла рішення про створення при Наркоматі внутрішніх справ Відділу національних меншостей з єврейським, польським і німецьким відділами. У зв'язку з подальшим зростанням обсягу його роботи функції Відділу були передані Всеукраїнському ЦВК. У квітні 1924 р. при ВУЦВК було створено Центральну Комісію у справах національних меншостей [3].

Отже, національно-культурне будівництво в Україні на початку 20-х років набуло планового цілеспрямованого характеру. У 20 – 30-х роках ЦК КП(б)У понад 300 разів розглядав питання його здійснення. Так, робота національних шкіл розглядалася 15 разів, середніх і вищих навчальних закладів – 37 разів, підготовка національних педагогічних кадрів – 9 разів, діяльність наукових установ – 18 разів, видання літератури мовами національних меншостей – 177 разів [4, с.54].

1 серпня 1923 р. ВУЦВК і РНК УРСР прийняли постанову „Про заходи щодо забезпечення рівноправності мов і про сприяння розвитку української мови“. Вже із самої назви документа видно, що ним підтверджувалася рівноправність мов народів усіх національностей, які населяли республіку, і що українізація в УСРР повинна проводитися не на шкоду правам нацменшостей, які населяють Україну, а має одночасно забезпечити рівноправність їхніх мов.

Слід сказати, що питання національно-культурних, освітніх та мовних інтересів національних меншин обговорювалися на багатьох з'їздах, конференціях та нарадах працівників державних та культосвітніх установ. У 1928 році у Харкові, наприклад, відбувся всесоюзний з'їзд єврейських культпрацівників, скликаний за ініціативою Наркомата освіти РСФРР, УСРР і БСРР. У 1931 р. відбулася Всеукраїнська конференція з питань освіти і культурно-освітньої роботи, а в 1932 – Всеукраїнська нарада по роботі серед болгар і Всеукраїнська конференція польських культосвітніх організацій. Учасники конференцій та нарад відзначили позитивні зміни в культурній роботі серед національних меншин [5, с.112].

VIII Всеукраїнський з'їзд Рад (1924р.), доручивши уряду втілення у життя програми культурного будівництва і розвитку української культури, водночас звернув увагу на розвиток культури національних меншостей як засіб залучення всіх трудящих мас до радянського будівництва. Результатом здійснення такої політики стало створення широкої мережі національних шкіл і дошкільних закладів, які працювали мовами неукраїнських народів республіки. Також велась активна робота щодо ліквідації їх неграмотності. В Україні діяли лікнепи з російською, польською, німецькою, єврейською та іншими мовами навчання. Згідно даних перепису населення 1926 р., грамотність серед національних меншин була вищою від середнього відсотку грамотності серед українців, а саме: ступінь грамотності серед німецького населення був 79,4%, єврейського – 78,8%, грецького – 71,4%, російського – 63,7%, польського – 52,4%, українського – 48,9,% [6, с.63].

За даними Центрального статистичного управління, в Україні в 1929/30 навч. році налічувалося 3579 національних шкіл, з яких 1539 – російських шкіл, 786 – єврейських, 628 – німецьких, 381 – польська, 121 – молдавська, 73 – болгарські, 16 – грецьких, 15 – чеських, 10 – вірменських, 8 – татарських, 2 – асирійські [7]. Порівняння наведених цифр з мережею національних шкіл у 1924/25 навч. році дає підстави для висновку, що за 4 роки чисельність німецьких, польських та болгарських шкіл збільшилася приблизно на 20, 40 та 60% відповідно, а чисельність єврейських шкіл збільшилася більш ніж удвічі; кількість російських шкіл майже не змінилася.

На жаль, при проведенні освітньої роботи серед національних меншостей не обійшлося без перегинів і помилок. Так, наприклад, деякі працівники культурно-освітніх закладів всупереч волі батьків наполягали на тому, щоб їхні діти навчалися тільки у національних школах, чи, навпаки, іноді ігнорували культурні запити національних меншин.

Слід зазначити, що створення і розвиток національної освіти супроводжувався істотними труднощами: частина вчителів не мала необхідної підготовки, не вистачало коштів, один підручник припадав на 5 – 6 учнів, бракувало відповідної методичної літератури, посібників тощо.

Більшість закладів професійної педагогічної освіти з викладанням мовами національних меншин були утворені в середині 20-х років. Проте частина навчальних закладів, серед яких можна назвати, наприклад, Хортицький німецький педагогічний технікум, вже мала певну традицію у підготовці національних кадрів. Ще в 1889 році при Хортицькому центральному училищі було відкрито дворічні педагогічні курси, що готували вчителів для німецьких шкіл. У 1917 р. курси виділяються в окремий навчальний заклад, а в 1920 р. перетворюються в педагогічну школу. У 1922 р. школа стає вищими трирічними курсами з підготовки німецьких учителів, а з 1925 року на їх основі утворюється Хортицький педагогічний технікум [8].

Підготовка національних кадрів здійснювалася 9 педагогічними технікумами: трьома єврейськими, двома російськими, одним польським, одним татарським, одним німецьким і одним грецьким з татарським відділенням. Окрім технікумів, діяли польський інститут народної освіти, Одеський німецький інститут народної освіти, Ново-Полтавський єврейський сільськогосподарський інститут, 5 єврейських відділень при різних вищих навчальних закладах, а також ряд інших відділень, де навчання велось мовами національних меншин [6, с.64].

Питання культурного розвитку неукраїнського населення республіки перебували у центрі уваги як державних органів, так і громадських організацій – Товариства сприяння розвитку єврейської культури, Польського культурно-освітнього товариства та інших.

Вагомий вклад у розвиток освітньо-культурної справи неукраїнського населення республіки внесли Всеукраїнські наради по роботі серед національних меншостей.

У червні 1927 р. ВУЦВК звітував про роботу серед неукраїнського населення на засіданні Ради національностей ЦВК СРСР. Рада національностей констатувала, що ЦК КП(б)У і уряд України знайшли правильні шляхи і методи практичного розв'язання національного питання.

Питання, пов'язані з впровадженням державної політики щодо національних меншин, розглядалися також на 4-й сесії ВУЦВК 10 скликання (листопад – грудень 1928 р.). За доповіддю А. Буценка сесія прийняла постанову „Про радянське будівництво серед національних меншостей УСРР“. Як підкреслює Б. Чирко, в практиці освітньої роботи стосовно національних меншин це був перший випадок спеціального вивчення такої проблеми [5, с.120]. Секретар Президії Ради національностей ЦВК СРСР В. Кульбешеров, який взяв участь у роботі сесії, стверджував, що постановка питання про радянське будівництво серед національних меншин на сесії ВУЦВК ще раз підкреслює, яку велику увагу приділяє уряд України цьому питанню. Втім, слід відзначити, що таке піднесення розквіту культурного будівництва серед національних меншин по лінії партійних, радянських і державних органів тривало до початку 30-х років.

З початку 30-х років державна політика щодо забезпечення національно-культурних запитів національних меншин зазнає докорінних змін. Відомо, що в кінці 20-х років в СРСР остаточно сформувався тоталітарний сталінський режим. Кардинальні зміни сталися в галузі національної політики, а саме – починає згортатися українізація, змінюється політика щодо національних меншин. В галузі освіти зокрема це проявилось у різкій і необґрунтованій критиці діяльності навчальних закладів, а також національних районів у місцях компактного проживання національних меншин. Як наслідок, робота радянських і державних органів з національними меншостями необґрунтовано обмежувалася, а іноді і зовсім припинялася. Наприкінці 30-х років навчальні заклади, де викладання здійснювалося німецькою, польською, єврейською та іншими мовами, були

переведені на українську або російську мови. Національні адміністративно-територіальні райони проживання національних меншин були розформовані.

Згортання роботи серед національних меншин не було випадковим. Такі дії з боку керівництва втілювали в життя сталінську концепцію „розв’язання“ національного питання, якою передбачалося штучне підштовхування націй до „дострокового“ злиття, їх прискореної асиміляції.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що з початку 30-х років „етнічний ренесанс“ в Україні поступово зводиться нанівець. Державна політика стосовно національних меншин зазнає кардинальних негативних змін.

Виходячи з викладеного матеріалу, розвиток освіти національних меншин можна представити у вигляді таких етапів:

- 1) подолання русифікації, процес українізації і, як наслідок, відкриття культурно-освітніх закладів для національних меншин (1921– 1924 рр. XX ст.);
- 2) розвиток та піднесення культурно-освітніх закладів для національних меншин (1924 – початок 30-х рр. XX ст.);
- 3) згортання та знищення національно-культурного будівництва стосовно національних меншин (1933 – 1938 рр. XX ст.).

Отже, в умовах розбудови незалежної української держави, осмислення і вивчення уроків минулого, а саме – досвіду національно-культурного будівництва 20–30-х років XX століття, набуває **актуального значення** і дає можливість активніше включитися в роботу по реалізації відродження всіх етносів України сьогодні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Редкол.: Ю. І Римаренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – 942 с.

2. Україна ХХІ століття. Державна національна програма „Освіта“.
Інформаційно–методичні матеріали Міністерства освіти України. – К.,
1992. – С. 12.
3. ЦДАВОВУ України, ф. 413, оп.1, спр.4, арк. 40.
4. Іваненко І. П., Чирко Б. П. Національно-культурне будівництво на
Україні у 20 – 30-ті роки: історія, досвід, проблеми // Радянська школа. –
1990. –№2. – С. 52-57.
5. Чирко Б. В. Національні меншини в Україні (20 – 30 роки ХХ століття).
К.: Асоціація „Україно“, 1995. – 215 с.
6. Глинський А. Б. Национальные меньшинства на Украине. –Харьков –
Киев: Центриздат,1931. –77 с.
7. ЦДАВОВУ України, ф.166, оп.9, спр. 121, арк. 2.
8. ЦДАВОВУ України, ф.166,оп.6, спр.937, арк. 276.